

РОЛЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

С.Б. Манжос.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

© Манжос С.Б., 2015.

Статтю отримано редакцією 03.11.2015 р.

Вступ. На сьогодні українська економіка переживає найскладніший період свого розвитку. Поєднання політичної, економічної, фінансової та банківської кризи зруйнували фінансову стабільність держави, поставили під загрозу її фінансову безпеку. Негативна динаміка розвитку процесів у соціально-економічній сфері, зокрема розлад системи державних фінансів і фінансів суб'єктів господарювання, криза банківської системи та фондового ринку, падіння реальної заробітної плати, втрата довіри населення до фінансових інститутів, «втеча» вітчизняного капіталу за кордон, відмивання «брудних» грошей посилили значущість формування новітньої системи фінансової безпеки України. Ця проблема постає з особливою гостротою внаслідок скорочення часових лагів між фінансовими та банківськими кризами, загострення дефіциту фінансових ресурсів, посилення тенденцій використання операцій на ринку капіталу для відмивання «брудних» коштів і виведення капіталу за межі держави. Зважаючи на це, формування належного рівня фінансової безпеки України значною мірою залежить від того, наскільки стабільним, динамічним та контрольованим є розвиток банківського сектора, який є запорукою відновлення економічного зростання.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій свідчить, що окремі питання фінансової безпеки держави висвітлені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених, а саме: О. Барановського [1], Т. Болгар [2], Б. Губського [3], М. Єрмошенка [4], С. Кульпінського [5], В. Мунтіяна [6], В. Сенчагова [8], А. Сухорукова [9], В. Шлемка й І. Бінька [10] та інших. У них більшою мірою розглянуто сутність понять «економічна безпека», «фінансова безпека», «потенційні загрози» та їх класифікацію, встановлено індикатори економічної й фінансової безпеки, а також наведено пропозиції щодо напрямів посилення стану фінансової безпеки зокрема та економічної безпеки в цілому. Разом з тим роль банків у забезпеченні фінансової безпеки країни в умовах системної банківської кризи потребує подальшого дослідження й виявлення нових інструментів і методів, її реалізації.

Не розв'язані раніше частини загальної проблеми. Переважну більшість праць указаних учених зорієнтовано на дослідження економічної сутності фінансової безпеки країни в цілому, особливостей її формування та забезпечення. Водночас потребують більш глибокого вивчення питання ролі банківських установ у забезпеченні фінансової безпеки держави. Це обумовлює актуальність зазначених вище аспектів, науково-теоретичну і практичну значущість вивчення ролі банківських установ у забезпеченні фінансової безпеки держави.

Метою статті є дослідження ролі банківських установ у забезпеченні фінансової безпеки держави з метою *збалансованого і сталого розвитку національної економіки*.

Основний матеріал і результати. Фінансова безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки держави і характеризує стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який визначається збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання. Відтак фінансова безпека України, зумовлена стабільністю грошово-кредитної, бюджетної й валютної систем, залежить від багатьох показників, найважливішими з яких є розподіл державного бюджету, стійкість банківської системи, національної валюти, стан зовнішньої та внутрішньої заборгованості, дефіцит платіжного балансу.

Фінансову безпеку будь-якої держави визначає її фінансова незалежність, ступінь розвитку ринку капіталів, коло інвесторів, міра відкритості внутрішнього ринку; розмаїття фінансових інструментів, обсяг і вартість запозичень, залежність їх від конкретного джерела, збалансованість структури запозичень по строках та валютах, ступінь ризиків ринкових коливань, гарантованість розміщення конкретних фінансових інструментів, наявність інформації про емітентів і кредитних історій; схильність населення до операцій з фондовими

цінностями, концентрація інтелектуальних ресурсів, задіяних у розвитку фінансового ринку; характер фінансово-кредитної політики, соціально-економічна й політична стабільність, організація нормального обміну фінансовими ресурсами між галузями, регіонами, країнами.

Основними сферами впливу фінансової безпеки держави є: бюджетна сфера та державне регулювання фінансових ринків; страхування; фондовий ринок; небанківські фінансові установи й банківський сектор. Отже, фінансова безпека банків є частиною фінансової безпеки країни, а проблеми банківської сфери є одночасно і проблемами фінансової безпеки держави. Тому стабільність та надійність банківської системи, яка повинна акумулювати і направляти в потрібне русло внутрішні інвестиції, є основою забезпечення фінансової безпеки держави.

Однак на сьогодні Україна переживає найгіршу кризу в історії незалежності, на котру наклалася системна банківська криза, за якої банківська система перестала повноцінно виконувати свої базові функції (забезпечувати платіжний оборот між економічними суб'єктами, акумулювати вільні заощадження та капітал, трансформувати їх у кредити й інвестиції) внаслідок критичного погіршення фінансових показників, що у свою чергу вимагає застосування ефективних антикризових заходів для створення передумов оновлення чи/або вдосконалення діючої системи управління банківською діяльністю.

До основних причин сучасної кризи у банківській системі України можна віднести: загальну геополітичну нестабільність у країні, військові події та громадські заворушення, кризові процеси в економіці, падіння ВВП й обсягів національного доходу, девальвацію національної валюти, значний рівень доларизації економіки, різкі коливання курсу валют, падіння довіри до банківської системи тощо.

Дані, наведені у таблиці 1, свідчать, що на сьогодні банківська система України перебуває у крайній рецесії, яка переходить у стан глибокої депресії.

Таблиця 1

Показники ефективності діяльності банківської системи України, млн грн

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	01.11. 2015 р.
Регулятивний капітал	123066	135802	160897	178454	178909	204976	188949	121677
Адекватність регулятивного капіталу, %	14,01	18,08	20,83	18,5	18,06	18,86	15,60	11,70
Доходи	122580	142995	136848	142778	150549	168888	210201	172323
Витрати	115276	181445	149875	150486	145550	167452	263167	228574
Результат діяльності	7304	-38450	-13027	-7708	4899	1436	-52966	-56257
Рентабельність активів, %	1,03	-4,48	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,55
Рентабельність капіталу, %	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,34
Співвідношення витрат і доходів, %	94,04	126,89	109,52	105,39	96,67	99,14	125,19	132,64

* Складено за офіційними даними НБУ [7]

Спостерігається погіршення всіх показників діяльності банківських установ України: зменшення регулятивного капіталу банків та його адекватності, зниження рентабельності активів і капіталу, які на 01.11.2015 взагалі мають негативне значення, що свідчить про неефективне їх використання. Як наслідок, банківська система Україна має негативний фінансовий результат, причиною котрого стали збитки банків, які віднесені до категорії неплатоспроможних, збройна агресія на сході країни, тимчасова окупація АР Крим, погіршення якості кредитних портфелів банків, знецінення активів тощо.

На сьогодні в банківській системі України практично кожний третій банк визнано неплатоспроможним, а 40 банківських установ на 01.11.2015 перебуває у процесі ліквідації. Зважаючи на несприятливу економіко-політичну ситуацію в країні й подальше виведення з ринку неплатоспроможних банків (у т.ч. тих, що порушували законодавство з питань легалізації та відмивання коштів злочинним шляхом і фінансування тероризму), кількість банківських установ протягом 2015 року суттєво зменшилася (рис.1).

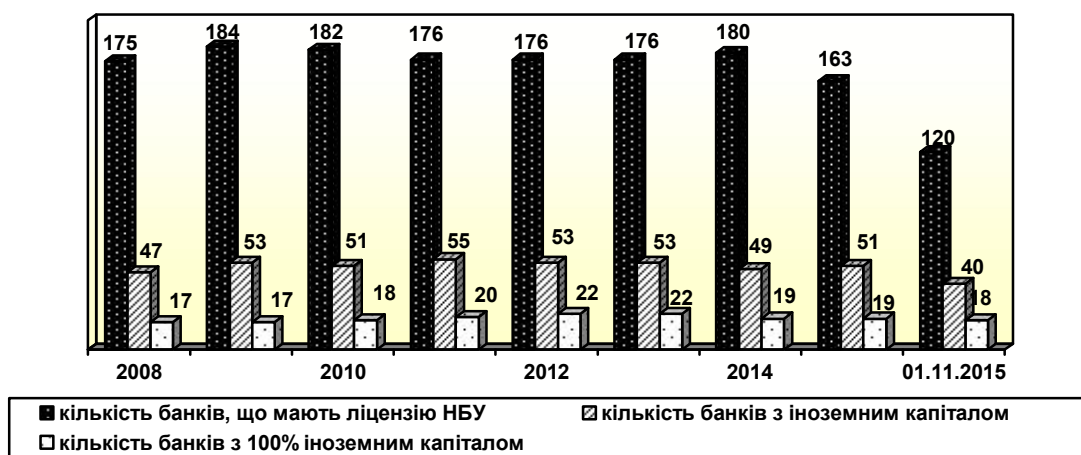

Рис.1. Динаміка кількості банків в Україні (станом на початок року)

*Складено за даними НБУ [7]

Досить критичною залишається ситуація з формуванням ресурсної бази банків. Депозити практично не залучаються банками, навпаки, відбувається щорічна до 30 – 40 % їх втрата, навіть за наявних адміністративних обмежень на зняття вкладів. Основний показник довіри до банків у кризовий період – повернення грошей у фінансові установи після отримання населенням виплат із Фонду гарантування – сьогодні становить близько 20% (для порівняння: під час кризи 2008 – 2009 років він був близько 80 %).

З початку 2015 року обсяг строкових депозитів суб'єктів господарювання скоротився на 12,7 млрд грн, а строкових депозитів фізичних осіб – на 58,4 млрд грн (рис. 2).

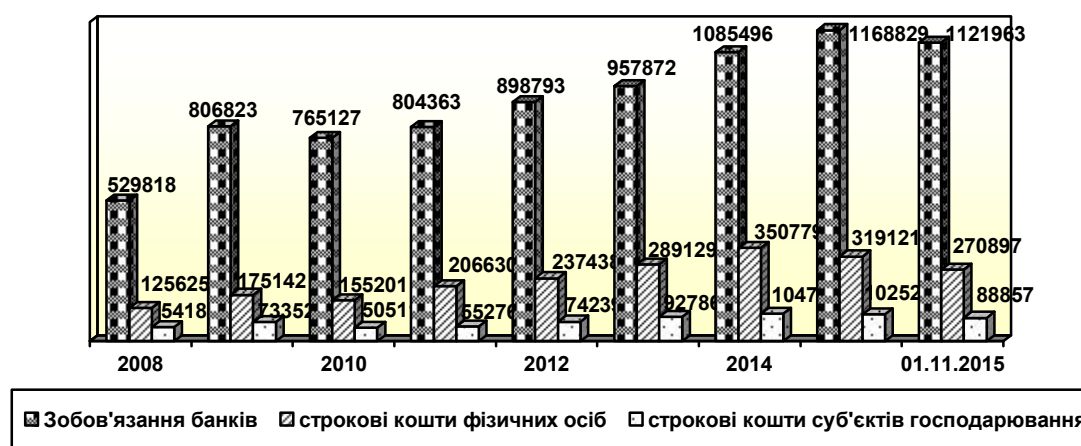

Рис. 2. Динаміка зобов'язань банків, строкових коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб (станом на початок року), млн грн

*Складено за даними НБУ [7]

Причинами вилучення строкового ресурсу з боку суб'єктів господарської діяльності є обмеженість доступу до кредитних ресурсів, урахування зростання їх вартості, та фінансування поточної діяльності за рахунок власних коштів. Вилучення строкових депозитів фізичними особами відбувається на тлі зниження реальних доходів населення за одночасного підвищення рівня інфляції, що у свою чергу призводить до підвищення витрат на споживання, а також прагнення громадян зафіксувати власні заощадження шляхом конвертації їх в іноземну валюту.

Наступним індикатором кризового стану банківської системи є те, що на сьогодні банки як повноправні суб'єкти ринкової економіки не виконують своєї основної функції – кредитування економіки. А це означає, що банківська система, по суті, відмовилася від впливу на формування матеріально-технічної бази реального сектора економіки як головної передумови її успішного розвитку. Так, довгострокові кредити інвестиційного характеру (на придбання, будівництво і реконструкцію нерухомості строком понад один рік) займають мізерну частку в загальному обсязі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям (1,9 % на кінець 2014 року) [7]. В умовах України, де фондовий ринок, по суті, відсутній, а суб'єкти господарювання реального сектора економіки можуть розраховувати лише на власні кошти і

зовнішні позики, така політика банківської системи щодо фінансування їхніх інвестиційних потреб є недалекоглядною і вкрай шкідливою.

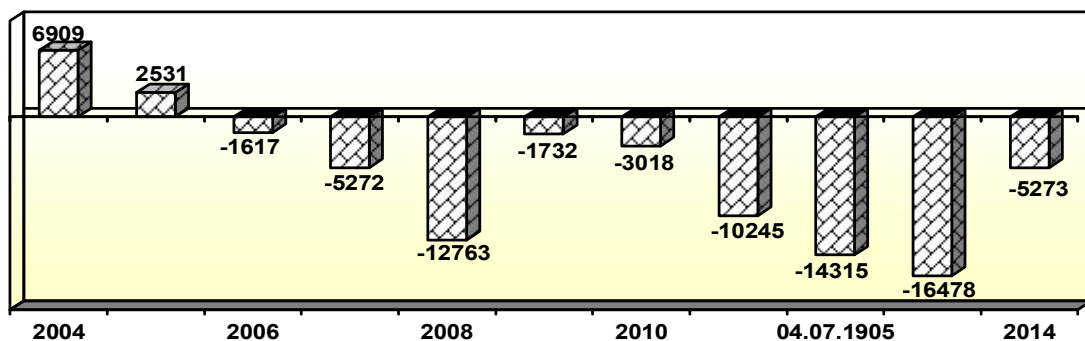
Сучасна банківська система України пристосована переважно до обслуговування поточних, перш за все платіжних потреб економічних суб'єктів і деякою мірою короткострокових потреб в обіговому капіталі. Для задоволення інвестиційних потреб реального сектора українські банки не пристосовані ні структурно, ні функціонально, внаслідок чого їх вплив на формування матеріально-технічної бази економіки вкрай обмежений. Про це свідчить відсутність в Україні спеціалізованих інвестиційних банків, відмова від створення національного банку реконструкції та розвитку із широкими повноваженнями з організації фінансування інвестиційних потреб економіки, випереджаюче зростання обсягів банківських кредитів у сфері особистого споживання й торгівлі порівняно зі сферою виробництва, незначні обсяги довгострокових депозитних ресурсів з поступовим зменшенням їх розмірів і частки в ресурсній базі банків. Усі ці обставини стримували розвиток довгострокового кредитування інвестиційних потреб виробничих підприємств. За період з 2008 по 2014 р. частка банківських кредитів нефінансовим корпораціям на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості, будучи мізерною, ще скоротилася з 3,5 до 1,9 % [7].

Крім цього, у кризовий період були відсутні нестандартні інструменти грошово-кредитного і валютного регулювання (такі як у ФРС США та ЄЦБ), що не сприяло забезпеченню кредитування реального сектора економіки. Було суттєво підвищено облікову ставку Національного банку України до 30% у той час, коли інфляція була спричинена не кредитним каналом монетарної трансмісії, а валютним каналом, що призвело до майже повного припинення банківського кредитування реального сектора економіки.

Найбільш шкідливими для подальшого розвитку банківської діяльності стали диспропорції, що сформувалися в реальному секторі економіки. Однією з них є надмірне переважання експортноорієнтованого виробництва над виробництвом для внутрішнього ринку, що спричинює гіпервисоку залежність країни від імпорту та всезростаючий попит на іноземну валюту на ринку, який усе важче покривати надходженнями валюти від експорту. З 2010 року надходження від експорту перестали покривати витрати на оплату імпорту, з'явився дефіцит рахунку поточних операцій, який постійно зростає – з 3 млрд дол. у 2010 році до 16,5 млрд дол. у 2013-му і 5,2 млрд дол. у 2014 році (рис. 3).

За підсумками 2006 року в Україні після семирічного періоду позитивного сальдо поточного рахунку платіжного балансу відбулася його трансформація на негативне.

Цю тенденцію за останні десять років переламати не вдалося. В окремі роки (2008, 2011, 2012, 2013) величина від'ємного сальдо поточного рахунку сягала загрозливих розмірів. Не останню роль у появі такої тенденції відіграла банківська система завдяки інтенсивному нарощуванню споживчого кредитування імпортних товарів. Перелом тенденції зі станом поточного рахунку платіжного балансу і нарощування зовнішніх боргів – один із ключових викликів українській економіці. Банки повинні усвідомити, що на часі – активізація кредитної підтримки вітчизняних експортерів, імпортозамінюваних виробництв, а не тільки споживчих потреб.

Динаміка сальдо поточного рахунку

Рис. 3. Динаміка сальдо поточного рахунку (за період), млрд дол. США

Негативне сальдо поточного рахунку посилює тиск на валютний ринок у бік девальвації гривні. За 2014 р. офіційний курс гривні знизився відносно долара США на 97,3 %, євро – на 74,2 %, російського рубля – на 23,7 %. Об'єктивними чинниками, що вплинули на девальвацію гривні у 2014 р., стали: зниження експортних надходжень і зменшення пропозиції іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку; чистий відплив іноземної валюти на користь

нерезидентів; скорочення золотовалютних резервів, зумовлене необхідністю своєчасного повернення державного і гарантованого державою зовнішнього боргу та проведення валютних аукціонів і адресних валютних інтервенцій на користь НАК «Нафтогаз України»; зростання обсягів чистої купівлі безготівкової валюти на міжбанківському ринку.

Девальвація істотно ускладнила балансування державного бюджету завдяки зростанню майже вдвічі витрат на обслуговування зовнішнього державного боргу. Зокрема, у 2015 році ці витрати становитимуть близько 340 млрд грн, що співвимірно з обсягом доходів держбюджету за 2014 рік. Щоб мобілізувати такі кошти, уряд звертався на внутрішній грошовий ринок, створюючи конкуренцію банкам і провокуючи зростання ринкового процента, що погіршило умови для діяльності банків. Крім того, девальвація гривні спровокувала у країні сплеск інфляції завдяки здорожчанню та скороченню обсягів імпорту, що негативно вплинуло на динаміку заощаджень і депозитів банків та на їхню довіру до кредитоспроможності клієнтів-позичальників.

Ураховуючи суспільно-політичне напруження, невизначеність щодо подальшого розвитку ситуації, а також беручи до уваги економічні проблеми, пов'язані з проведенням антитерористичної операції на сході країни, і з метою врегулювання ситуації на грошово-кредитному й валютному ринках та недопущення використання банківської системи для відмивання грошей і фінансування тероризму Національний банк України постійно запроваджує антикризові заходи, серед яких: підтримання ліквідності банків; запровадження обмежень на валютному ринку; проведення діагностичного обстеження банків; надання стабілізаційних кредитів системним банківським установам; активізація роботи НБУ із запобігання використанню банківської системи для легалізації кримінальних доходів та недопущення здійснення банками протиправних фінансових операцій з готівковими коштами.

Висновки. Однією зі складових створення передумов стабільного розвитку економіки України повинно стати виконання основних завдань щодо формування фінансової безпеки у банківському секторі України, що забезпечить фінансову стабільність та сталий розвиток. На цьому шляху необхідно перезавантажити банківський сектор та запровадити якісні зміни. Незважаючи на всі зовнішні і внутрішні загрози фінансовій безпеці, на сьогодні існують усі шанси очистити та оздоровити банківський сектор України, а також піднести роль банків у загальному розвитку економіки держави. Поліпшення ситуації можливе за умови втілення невідкладних заходів щодо реформування економіки, адже банківська система не є відокремленою від загальнодержавних економічних процесів. Якщо країна не буде вдосконалюватися, то і банківський сектор теж краще не працюватиме. Тому першочерговими кроками мають стати подальше очищення банківської системи, рекапіталізація банків, виведення з ринку неплатоспроможних установ, вживання заходів щодо покращення якості управління шляхом підвищення вимог до менеджменту, посилення відповідальності керівників банків та акціонерів, захист прав кредиторів, реформування валютного ринку тощо. Необхідно пам'ятати, що найкращі інвестори для країни – це її громадяни, і Національний банк повинен застосувати весь наявний у його арсеналі інструментарій для посилення довіри українців до банківської системи та всебічного захисту інтересів вкладників.

Подальших досліджень потребують перспективи модернізації системи банківського регулювання та нагляду НБУ з метою виявлення і скорочення кредитування пов'язаних осіб, посилення контролю над операціями банків із пов'язаними особами й відповідальності власників істотної участі, керівників банків та інших пов'язаних з банками осіб за дії, що провокують неплатоспроможність банків. Необхідним є розроблення змін до Закону «Про Національний банк України», спрямованих на зміцнення інституційної бази й ефективності НБУ, які передбачатимуть трансформацію Правління, посилення наглядових повноважень Ради НБУ, його автономності, удосконалення правил розподілу його прибутку на користь Уряду, реструктуризацію організаційної структури НБУ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О.І. Барановський. – К.: Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2004. – 759 с.
2. Болгар Т.М. Роль і місце фінансової безпеки банків в комплексі фінансової безпеки держави / Т.М. Болгар // Вісник Східно-українського національного університету ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2007. – № 7. Ч. 2. – С. 17 – 22.
3. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: монографія / Б.В. Губський. – К.: Наукове видання, 2001. – 122 с.
4. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2001. – 309 с.
5. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами / С. Кульпінський // Фінансова консультація. – 2000. – № 5. – С. 34 – 38.
6. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. – К.: КВІЦ, 1999. – 462 с.

7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>
8. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: Производство. Финансы. Банки / В.К. Сенчагов. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 1998. – 622 с.
9. Сухоруков А.І. Фінансова безпека держави: навч. посіб. / А.І. Сухоруков, О.Д. Ладюк. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 192 с.
10. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

УДК 336.71:351.863. (477) (043.3)

Манжос Світлана Борисівна, доцент кафедри фінансів і банківської справи. Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка. **Роль банківських установ у забезпеченні фінансової безпеки держави.** Розглянуто роль банківських установ у забезпеченні фінансової безпеки України в умовах системної банківської кризи. Обґрунтовано, що стабільність і надійність банківської системи є основою забезпечення фінансової безпеки держави. Визначено, що в умовах системної банківської кризи банківська система України перестала повноцінно виконувати свої базові функції внаслідок критичного погіршення фінансових показників, що у свою чергу вимагає застосування ефективних антикризових заходів для створення передумов оновлення та/або вдосконалення діючої системи управління банківською діяльністю. З'ясовано, що першочерговими кроками забезпечення фінансової безпеки держави у банківському секторі мають стати подальше очищення банківської системи, рекапіталізація банків, виведення з ринку неплатоспроможних установ, підвищення вимог до менеджменту банків, посилення відповідальності керівників банків та акціонерів, захист прав кредиторів, реформування валютного ринку тощо.

Ключові слова: фінансова безпека, банківська безпека, банківський сектор, системна банківська криза.

УДК 336.71:351.863. (477) (043.3)

Манжос Светлана Борисовна, доцент кафедры финансов и банковского дела. Полтавский национальный технический университет имени Юрия Кондратюка. **Роль банковских учреждений в обеспечении финансовой безопасности страны.** Рассмотрена роль банковских учреждений в обеспечении финансовой безопасности Украины в условиях системного банковского кризиса. Обосновано, что стабильность и надежность банковской системы является основой обеспечения финансовой безопасности государства. Определено, что в условиях системного банковского кризиса банковская система Украины перестала полноценно выполнять свои базовые функции вследствие критического ухудшения финансовых показателей, что в свою очередь требует применения эффективных антикризисных мероприятий для создания предпосылок обновления и/или усовершенствования действующей системы управления банковской деятельностью. Выяснено, что первоочередными шагами обеспечения финансовой безопасности государства в банковском секторе должны стать дальнейшее очищение банковской системы, рекапитализация банков, выведение с рынка неплатежеспособных учреждений, повышение требований к менеджменту банков, усиление ответственности руководителей банков и акционеров, защита прав кредиторов, реформирование валютного рынка.

Ключевые слова: финансовая безопасность, банковская безопасность, банковский сектор, системный банковский кризис.

UDC 336.71:351.863. (477) (043.3)

Manzhos S.B., PhD, Associate Professor < Finance and Banking Department, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University. **The role of banking institutions in ensuring the country's financial security.** The role of banking institutions in ensuring the financial security of Ukraine under the systemic banking crisis conditions has been studied. The present article substantiates that stability and reliability of the banking system is the basis for ensuring the financial security of the state.

It was determined that in the face of a systemic banking crisis, the banking system of Ukraine has ceased fulfilling its basic functions as a result of the critical deterioration of financial performance, which, in its turn, requires efficient anti-crisis measures to create preconditions for updating and improvements of the current banking management system. The primary steps to ensure the financial security of the State in the banking sector should be further purification of the banking system, recapitalization of banks, removing insolvent institutions from the market, improving management requirements of banks, increased accountability of bank managers and stockholders, protection of creditors' rights, reform of the foreign exchange market, etc.

Keywords: financial security, banking security, banking sector, banking crisis.